

zenia te powodują najrozmaitsze kombinacje genologiczne-kontaminacje, formy hybrydyczne, „grę” gatunkami i stylami. Pozwalają na mieszanie tematów, fragmentów, epizodów, postaci, na łączenie elementów zaskakujących (zrastanie się motywów fantastycznych i detektywistycznych, oboczna obecność czarnego humoru, soc-artu, ufologii, myślenia klipowego, biologizmu, fantazji erotycznej, trillera seksualnego albo filologicznego itp.). Ta różnorodność sprawia trudności klasyfikacyjne, a także nazewnicze (S. Sokołow proponuje np. dla prozy przechodzącej w poezję termin *proezja*), i uniemożliwia lokację w tradycyjnym systemie rodzajowym. H. Binowá stwierdza w zakończeniu, że owe estetyczne stylizacje w nowej prozie rosyjskiej są jednak dziwne i przesadne.

Tom zamyka artykuł K. Lepilowej (*Рецензия и поэтическое сознание литературы*), która kieruje swą uwagę ku recepcji i refleksji literaturoznawczej jako zjawisku łączącym Wschód i Zachód (zwłaszcza w Pradze i Brnie). Powszechnie wiadomo, że uniwersytety w tych miastach były miejscem spotkań Niemców, Polaków, Słowaków, Rosjan – teoretyków i metodologów, którzy rozwijali swe teorie zarówno na zachodniej (fenomenologia, hermeneutyka – Husserl, Ingarden, Wellek) jak i na wschodniej (Bachtin, Wesołowski, formalści rosyjscy) oraz środkowoeuropejskiej (Praska Szkoła Strukturalna, J. Mukařovský, Uniwersytet Brneński) myśli naukowej, a jej podstawą była relacja – arte-fakt i przedmiot estetyczny oraz kontakt między autorem i czytelnikiem. Autorka dokonuje równocześnie systematyzacji owych kierunków, nie zapominając o zasługach środowisk najmłodszych. Wśród nich wymienia przedstawicieli szkoły nitrzańskiej (F. Miko, A. Popovič) oraz tartuskiej (J. Lotman).

Odnosi się wrażenie, że rozprawa K. Lepilowej ma także wymiar symboliczny,

ponieważ odnosi się do tej tradycji, która jest nadal kontynuowana przez współczesnych badaczy należących do „szkoły brneńskiej”.

Bogdan Pięczka

LITERATURA. TEORIA.

METODOLOGIA,

pod red. naukową D. Ulickiej, „Materiały do ćwiczeń. Seria szósta”, T. XLII, Wydawnictwo Dydaktyczne Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1998, s. 360

Zgodnie ze „Słowem wstępnym” D. Ulickiej, prezentowana książka zawiera omówienie najważniejszych dla XX w. koncepcji dzieła literackiego. Funkcję wprowadzającą dla poszczególnych ujęć teoretycznych i metodologicznych pełni rozdział pierwszy, w którym E. Kasperski rozważa problem fenomenologicznego statusu dzieła literackiego wobec jego konceptualizacji; autor podkreśla zarazem, że rozróżnienie dzieła i jego modelu poznawczego ma charakter względny, wynikający z kultury literackiej, filozoficznej i społecznej danego okresu. Rozdział drugi („Przełom antypozytywistyczny”), autorstwa D. Ulickiej, to wskazanie na najważniejsze dla nowoczesnych badań literaturoznawczych perspektywy, ukształtowane w opozycji do pozytywizmu: neoidealizm, fenomenologię i estetyzm. W kontekście przełomu mieści się też studium E. Czaplejewicza „Między formalizmem a neoidealizmem”, poświęcone B. M. Żyrmunskiemu, którego poglądy literaturoznawcze należy zdaniem E. Czaplejewicza rozpatrywać jako wyraz formalizmu neoidealistycznego, zatem paradygmatu odmiennego od dotychczasowych standaryzacji, uwikłanych w konteksty

nie tylko historycznoliterackie, ale także społeczno-polityczne. Kolejny rozdział książki („Fenomenologiczna filozofia literatury”), w opracowaniu D. Ulickiej, zawiera zwięzłą prezentację najważniejszych składników teorii R. Ingardena ze wskazaniem na jej znaczenie w nauce o literaturze XX wieku. Z kolei E. Kasperski w swym studium rozważa zagadnienie hermeneutyki jako teorii interpretacji w jej wymiarze literaturoznawczym i filologicznym. Autor stawia też zasadnicze pytanie o status hermeneutyki („Nauka czy sztuka?”), której aplikacje zdaniem E. Kasperskiego są „równorzędną wobec tekstu postacią sensu, aktem i częścią jego historii, a nie jedynie refleksem ('cieniem') sensu zastanego w utworze” (s. 116). W tej też perspektywie E. Kasperski rozwija wąski dyskurs dotyczący współczesnych modeli interpretacji dzieła literackiego. Rozdział następny, „Myślenie dialogiczne Michała Bachtina”, stanowi ujęcie eidetycznych wyznaczników w teorii i metodologii rosyjskiego literaturoznawcy, skoncentrowanych wokół problematyki osobowości w utworze. Z problematyką tą wiąże się przede wszystkim, znakomicie podkreślona przez E. Czaplejewicz, dystynkcja między konceptualizacją osobowości w psychologii i estetyce oraz jej wydzźwięk aksjologiczny: uprzedmiotowienie osobowości na gruncie psychologii wobec właściwych dla sztuki personalizacji „ja”, będącego podmiotem aktów woli i intencji w dialogowych relacjach do „ty” (lub inaczej: w relacji „ty” dla „ja”). Zgodnie też z estetycznym paradygmatem interpretacji osobowości w myśli Bachtina, E. Czaplejewicz kontynuuje rozważania na gruncie antropologii filozoficznej, pełniącej funkcję szerszego i odpowiedniego kontekstu poznawczego. Kolejna prezentacja w układzie treści to „Strukturalistyczne orientacje w badaniach literackich” (przedruk z 1992 r.) w opracowaniu Z. Mitosek. Autorka ukazuje syntetyczne,

jednak nie pozbawione wielostronnych odwołań, ujęcie źródeł historycznych i rozwoju metody strukturalnej z uwzględnieniem polskiej szkoły. Wśród konstatacji historycznych znajdują się też określenia definicyjne podstawowych pojęć teoretycznych strukturalizmu. Kontynuację problematyki strukturalnej stanowią rozważania B. Owczarka („Pojęcia i przemiany semiotyki literackiej”), w których autor ukazuje szczególnie teoretyczne i metodologiczne aspekty integracji semiotyki i strukturalizmu w szkole rosyjskiej, francuskiej i polskiej. B. Owczarek wyraża też problem przechodzenia w nauce o literaturze (także w nauce o języku i szerzej: w tekstach kultury) od ujęć systemowych (ideacyjnych) do fenomenologicznych, zorientowanych na badanie kultury i historii. W kolejnej części książki („Mowa i literatura. Wokół zagadnień teorii mowy J. L. Austina”) E. Szary-Matywiecka omawia proces zmiany paradygmatu badawczego w językoznawstwie i semiotyce (od języka jako systemu uniwersaliów do mowy jako żywego działania; od systemowych do fenomenologicznych stanów mowy). Autorka prezentuje porównawcze ujęcie kategorii wypowiedzi, głównie w myśli Bachtina i Austina, podkreślając komunikacyjny i pragmatyczny aspekt kontaktu werbalnego. Analiza pragmatycznej funkcji literatury na gruncie socjologii zawarta jest w kolejnym omówieniu B. Owczarka („Problemy i orientacje socjologii literatury”). Autor przedstawia modele badań socjologicznoliterackich (produkcyjny, rozpowszechnieniowy, komunikacyjny) oraz główne pojęcia i kategorie socjologii, wykorzystywane w badaniach literaturoznawczych (funkcja społeczna, mimesis, determinacja). Rozdział następny to eseistyczny dyskurs T. Komendanta („Poststrukturalizm i dekonstrukcja”), w którym autor nie tyle omawia tytułowe zagadnienie, co problematyzuje w duchu dekonstrukcjonizmu katego-

rie znaku, struktury, centrum, ramy w ich wcześniejszych ujęciach, prowadząc tym samym czytelnika w kierunku koncepcji J. Derridy, przywołanej w końcowej części rozważań. Ciąg dalszy prezentowanej książki to piękne i precyzyjne studium J. Z. Lichańskiego – „Retoryka” – obejmujące historyczny zarys dziejów retoryki (szkoły klasyczne i nowożytne) oraz teorię retoryki jako systemu. Studium zawiera również refleksję nad retoryką współczesną, związaną z aspektami argumentacji i figuratywności języka. Ostatni rozdział książki („O teorii komparatystyki”), w opracowaniu E. Kasperskiego, stanowi konceptualizację rozległych, i metodologicznych problemów literaturoznawstwa porównawczego, w kontekście których autor projektuje antyprodukcyjny model komparatystyki oraz, inicjując również w tym tekście naukową dyskusję, stawia pytanie o istotę badań porównawczych („nauka empiryczna czy metanauka?”).

Nawiązując do sformułowanych przez D. Ulicką wstępnych założeń książki *Literatura. Teoria. Metodologia*, należy podkreślić, że na formułę naukową opracowań wpłynął założony typ odbiorcy i cel, dla którego książka ta powstała, a mianowicie – jej skierowanie do studentów kierunków humanistycznych jako pomoc w samodzielnych studiach literaturoznawczych. Propedeutyczny charakter książki znajduje także odzwierciedlenie w doborze treści, z założenia skorelowanym z programem studiów historyczno- i teoretycznoliterackich na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Intencją autorów poszczególnych opracowań była także, jak podkreśla D. Ulicka, przede wszystkim analiza sensu prezentowanych koncepcji, nie zaś dbałość o skrupulatną i pełną faktografię, czy też rozbudowane, bibliograficzne komentarze. Bibliografia jest dobrana tak, by stanowiła bezwzględne, dobrze orientujące w problemie minimum. Realizacja intencji

dotyczącej analizy sensu różnorodnych koncepcji wydaje się największą zaletą książki *Literatura. Teoria. Metodologia*. Przemieszczenie centrum uwagi z wiedzy historycznej w kierunku stawiania pytań o istotę ujęć literaturoznawczych, wyodrębnianie szczegółowych założeń i postaw naukowych indywidualnych badaczy w celu ukazania możliwości pojęcia oryginalnego dyskursu – tego typu techniki prezentacji bez wątpienia inspirują drogę samodzielnych poszukiwań literaturoznawczych. Cenne jest także, i respektowane przez wszystkich autorów, zwracanie uwagi na udział polskich szkół badawczych w kontynuacjach XX-wiecznych, podstawowych nurtów badawczych.

Dystansując się częściowo od uzasadnień decyzji o selekcji prezentowanego materiału i świadomej rezygnacji z omówienia pewnych doktryn (co motywowane jest dodatkowo przez autorów dostępnością innych, komplementarnych opracowań), można jednak wskazać tematy, które mogłyby się znaleźć w drugim tomie książki *Literatura. Teoria. Metodologia* o analogicznej formuły prezentacji. Tom taki mógłby zawierać m.in. kolejne studia dotyczące postfenomenologii, szczególnie szkoły włoskiej i francuskiej, choćby w ujęciu E. Paciego z jego refleksją nad Dostojewskim i M. Merleau-Ponty'ego, do którego zresztą autorzy kontekstowo się odwołują. W takim też studium byłoby miejsce dla poważnej dyskusji z J. Derridą jako krytykiem husserlowskiej i posthusserlowskiej idei znaku i znaczenia. Z kolei obok akcentowania źródeł językoznawczych w badaniach literaturoznawczych, mogłyby się też pojawić rozważania wokół równie ważnych inspiracji epistemologicznych, które doprowadziły do wyłonienia się kognitywizmu. Mimo rezygnacji autorów z paradygmatu historycznoliterackiego w badaniach, mogłaby się w tomie drugim znaleźć, w kontekście dekonstrukcjonizmu, analiza koncepcji H. Blooma, radykalnie

zmieniającej sposób widzenia ciągłości procesu historycznoliterackiego. Cenne też byłyby w opracowaniu autorów koncepcje antropologicznych struktur wyobraźni G. Duranda i R. Derche'a, ściśle związane nie tylko z antropologią kultury, ale przede wszystkim z porównawczą analizą tekstów i rewizją kategorii symbolu. Zatem nie chodziłoby o zasadnicze naruszenie przyjętych zasad selekcji materiału, ale o rozwinięcie podjętych już tematów w kierunkach potencjalnie interesujących dla studentów. Pozostając jednak przy opracowaniu *Literatury. Teorii. Metodologii* jako całości, której recenzja dotyczy, należy raz jeszcze podkreślić jej pragmatyczny i aksjologiczny sens, zbudowany na idei dialogowości w poznawaniu i nauczaniu.

Joanna Ślósarska

MARTA WISZNIOWSKA,
*BY ACTION DIGNIFIED BRITISH
 THEATRE 1968-1995: TEXT AND
 CONTEXT*, Uniwersytet M. Kopernika,
 Toruń 1997, p. 419

Embarking on her monographic study, Marta Wiszniowska starts with caution, stating that drama remains the most transient, controversial, subversive and fragile of all arts (p. 9). But she proves soon in the course of her critical investigations which have an ambition to be 'a chronicle and an interpretation' (p. 17), that the handicap of transience and fragility can be cognitively overcome when one has an exemplary command of the material at hand. Time-wise Marta Wiszniowska sets off where Peter Anson's classic early study, *Disrupting the Spectacle*, had to stop. Anson analysed only five years of experimental and fringe theatre in Britain, from 1968

to 1973. Wiszniowska offers to the reader a very solid study, probably the most complete analysis of British theatre between 1968 and 1995. Almost thirty years of theatrical experiments mean that the scope of the phenomena which the analyst covers is enormous and this necessitated a system, an organising principle. The 'Preface' presents the author's reasons both for compartmentalising theatre history into convenient decades as well as a wish to avoid strict compartmentalisation. This might have proved, of course, an exercise in impossibility and the author is well aware of it. It seems, however, that Marta Wiszniowska delights in the area of the provocative when she defines her study's prime aim in poetic phrases which in themselves constitute an aesthetic manifesto. The critical promise given in the 'Preface' is:

...to concentrate on the new, the outrageous and the contradictory, on the variety of theatrical experience, the freedom and delight in anarchy, in abolishing prevailing conventions of performance structure, acceptable language, propriety, morals and manners, the thematic range; in other words, on how theatre keeps stimulating or frustrating the spectators' horizon of expectations (p. 17).

If acts of stimulating or frustrating the spectators' horizon of expectations are seen as the central selective principle, then the choice of the year 1968, ('the watershed', 'the mythical '68') as a starting point is far from accidental. The author sees it not as the year of political protests in Europe but as the year of radical changes in the theatre. In Britain, Wiszniowska claims, 1968 revolution occurred in the theatres, not in the streets. The year when theatre censorship was lifted saw additionally pop-culture in full swing, topped with the birth of anti-culture(s), alternative